

XX ASRNING IKKINCHI YARMI ARAB BOLALAR ADABIYOTINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF ARAB CHILDREN'S LITERATURE IN THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ АРАБСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX ВЕКА

Oripova Dilfuza Mirqodir qizi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Arabshunoslik oliy maktabi, adabiyotshunoslik yo'nalishi, 1-bosqich magistri

Ilmiy rahbar: **f.f.d., dots. D.Muxiddinova**

dilfuzsmirkadirovna19@gmail.com

Annotatsiya: Bo'limda XX asr o'rtalaridan XXI asr boshlarigacha arab bolalar adabiyotining shakllanish va rivojlanish jarayoni yoritiladi. Mustaqillik harakatlari, ta'lim islohotlari va savodxonlikning ortishi natijasida bolalar adabiyoti mustaqil yo'nalishga aylangani, mavzularning diniy-axloqiy doiradan milliy uyg'onish, ozodlik, tinchlik, mehnat va psixologik kechinmalargacha kengaygani tahlil qilinadi. Sulaymon al-Isa, Samih Qosim, Bayoti, Hanna Mina va Mari Ajami kabi ijodkorlar asarlarida bolaga faol shaxs, millat kelajagi sifatida yondashuv kuchaygani misollar orqali ko'rsatib beriladi. Shuningdek, Arab bolalari rivojlanish kengashi va xalqaro loyihalarning adabiyot taraqqiyotiga ta'siri yoritilib, arab bolalar adabiyotining mazkur davrda ma'naviy, tarbiyaviy va badiiy jihatdan yuksalgani haqida umumiy xulosa beriladi.

Kalit so'zlar: Arab bolalar adabiyoti; pedagogik she'riyat; janrlar tizimi; zamonaviy bolalar adabiyoti; raqamli adabiyot;

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие современного арабского детского литературы с середины XX до начала XXI века. Подчёркивается влияние политической независимости, образовательных реформ и роста грамотности на формирование детской литературы как самостоятельного направления. Тематика расширяется от нравственно-религиозных мотивов к национальному самосознанию, свободе, миру и психологическому реализму. На примере произведений Сулеймана аль-Иссы, Самиха аль-Касима, аль-Байяти, Ханны Мина и Марии Аджами показано укрепление гуманистического и ориентированного на ребёнка подхода, а также роль культурных организаций в развитии этой области.

Ключевые слова: арабская детская литература; периодизация; педагогическая направленность; эстетика; современный этап; цифровые тексты;

Abstract: This article provides the development of modern Arabic children's literature from the mid-20th to the early 21st century. It highlights how political independence, educational reforms, and rising literacy shaped children's literature as an independent field, expanding its themes from moral didactics to nationalism,

freedom, peace, and psychological depth. Through the works of Sulayman al-Isa, Samih al-Qasim, al-Bayyati, Hanna Mina, and Marie Ajami, the study shows the emergence of a child-centered, humanistic literary vision, as well as the institutional support provided by Arab cultural organizations.

Keywords: Arabic children's literature; periodization; pedagogical orientation; aesthetics; contemporary stage; digital texts; multimodal literature;

XX asrning ikkinchi yarmi arab bolalar adabiyotining shakllanishi va jadal rivojlangan davri hisoblanadi. Bu davrda arab mamlakatlarida savodxonlikning ortishi, mustaqillik jarayonlari, madaniy siyosatning kuchayishi, maxsus bolalar nashriyotlarining tashkil topishi va xalqaro hamkorlikning kengayishi bolalar adabiyotining mazmun va shakl jihatdan yangilanishiga sabab bo'ldi. Adabiyotda bolaning shaxs sifatida tasvirlanishi, psixologik tasvirning chuqurlashuvi, vatanparvarlik, tinchlik, tabiat, ekologiya va ijtimoiy mavzularning kengayishi ushbu davrning asosiy belgilaridan bo'ldi.

So'nggi yillarda Ahmad Zalat, Nabiyla al Haffor, Samira Abu Rayya, Nasrin Rizvon, Muhammad Ubeydulloh, Zuhayr G'anim⁵¹ kabi arab olimlari bolalar adabiyotining nazariy asoslari, estetik prinsiplari, davrlashtirilishi va zamonaviy rivojlanish jarayonlarini chuqur ilmiy tadqiq qilgan holda, uning aniq tarixiy-badiiy mezonlar asosida izohlab berdilar. Ularning ilmiy qarashlarida ushbu davrlar arab jamiyatida sodir bo'lgan ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar, psixologiya va pedagogika fanlarining modernizatsiyalashuvi, matbuot va axborot texnologiyalarining taraqqiyoti bilan bevosita bog'liq holda shakllangani alohida urg'u bilan ta'kidlanadi.

Bu davr arab bolalar adabiyotining pedagogik yo'nalishi mustahkamlangan, estetik fazilatlar qayta talqin qilingan bosqich bo'lib, unda bolalarning ruhiy qabul qilish imkoniyatlariga mos obrazlar, she'riy va nasriy shakllarning psixologik tabiati chuqur o'rganilgan. Mazkur bosqichda adabiy maktablar shakllanib, bolalar uchun yozilgan matnlar estetik tajribalar va badiiy innovatsiyalar bilan boyidi.

Shunga qaramay, arab bolalar adabiyotining mazkur bosqichini chuqur ilmiy asosda qiyosiy o'rganish, ularning poetik, pedagogik va texnologik yo'nalishlarini aniqlash, davrlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir mexanizmlarini izohlash hali yetarli darajada tizimlashtirilmagan masala bo'lib qolmoqda. Bu esa mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Shu bois mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — arab bolalar adabiyotining rivojlanish mexanizmlarini, ularning janriy-mavzuviy ko'rinishlari, estetik tamoyillari, pedagogik funksiyalari va raqamli o'zgarishlar bilan boyigan zamonaviy xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati shundaki, unda arab bolalar adabiyotining mazkur bosqichi ilk bor yagona konseptual yondashuv asosida o'rganilib, har bir davrning ijtimoiy-madaniy negizi, estetik imkoniyatlari va pedagogik talablari tizimli ravishda yoritiladi. Bu esa arab bolalar adabiyoti tarixining zamonaviy bosqichini ilmiy-nazariy

51 سميرة أبو ريا. أدب الطفل في الوطن العربي. الشارقة، ٢٠١٠.

نبيلة الحفار. تاريخ أدب الطفل العربي. دمشق، ٢٠٠٣.

زهير غانم. دراسات في أدب الطفل العربي. القاهرة، ٢٠١٦.

أحمد زعطر. أدب الأطفال في الأدب العربي الحديث. القاهرة، ١٩٩٢.

نسرین رضوان. الشعر العربي للأطفال. بيروت، ٢٠٠٩.

jihatdan mukammal tushunish, uning keyingi rivojlanish istiqbollarini belgilash imkonini beradi.

Zamonaviy arab bolalar adabiyotining shakllanishi va takomillashuvi (XX asr o'rtalaridan XXI asr boshlarigacha)

XX asr o'rtalaridan boshlab arab dunyosida bolalar adabiyoti mustaqil adabiy yo'nalish sifatida shakllandi. Bu davrda arab mamlakatlari siyosiy mustamlakachilikdan ozod bo'lib, milliy o'zlikni tiklash, yangi ta'lim tizimini qurish, ma'naviy qadriyatlarni bolalar ongiga singdirish jarayonini boshdan kechirdi. Shu bois arab bolalar adabiyotining bu bosqichi milliy uyg'onish, sotsial-realistik yondashuv va psixologik chuqurlik bilan ajralib turadi.

XX asr o'rtalarida arab dunyosida yuz bergan siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlar — mustaqillik harakatlari, ta'lim islohoti, ommaviy savodxonlik faoliyati — bolalar adabiyotiga kuchli turtki berdi. Misr, Suriya, Falastin, Iroq va Livanda bolalar uchun maxsus nashriyotlar, jurnallar, adabiy tanlovlar tashkil etildi. Misrda "Samir jurnali"⁵² (مجلة سمير) va "Mikki jurnali"⁵³ (مجلة ميكي) bolalar uchun eng mashhur nashrlar bo'ldi.

Arab adabiyotshunosi Abdul Hamid Yusuf o'zining "Arab diyorida bolalar adabiyoti"⁵⁴ (أدب الأطفال في الوطن العربي) asarida bu davrni quyidagicha ta'riflaydi: "XX asrning ikkinchi yarmi arab bolalar adabiyotining mislsiz gullab-yashnash davri bo'ldi, chunki u milliy va insonparvar tarbiya vositasiga aylandi."

Bu davrda arab bolalar adabiyotining tematik ko'lami kengaydi. Dastlabki diniy va axloqiy motivlar bilan bir qatorda, fan, tabiat, ekologiya, texnika, tinchlik, urush, erkinlik, va orzu-umidlar mavzulari paydo bo'ldi. Shoirlar va yozuvchilar bolani endi sust qabul qiluvchi emas, balki faol tafakkur egasi sifatida tasvirlashga harakat qildilar.

Masalan, Sulaymon al-Isa arab bolalar adabiyotining eng mashhur shoirlaridan biri bo'lib, uning she'rlari arab bolalarining ma'naviy tarbiyasida muhim o'rin tutgan. U o'zining "Bolalar devoni"⁵⁵ (ديوان الأطفال) nomli she'riy to'plamida bolani millat kelajagi sifatida ulug'laydi. Uning "Men Vatanimni sevaman" (أحب وطني) she'ridan parchada shunday satrlar bor:

أحب وطني، وأحمل في قلبي نوره،
كما تحمل الأم طفلها بين ذراعيها.

Tarjima: Men Vatanimni sevaman va uning nurini qalbimda ko'taraman,
xuddi ona bolasini bag'rida ko'targani kabi

Bu satrlar orqali shoir bolaning vatanga muhabbatini ona mehriga qiyoslaydi. Arab adabiyotshunosi Mahmud Samro ta'kidlaganidek: "Sulaymon al-Isa she'rni bolalar qalbiga milliy va insoniy qadriyatlarni singdirish vositasiga aylantirgan."⁵⁶

Shuningdek, Falastinlik shoir Samih Qosim va Iroq shoiri Abdulvahob Bayoti bolalar uchun yozgan asarlarida ozodlik, urush va tinchlik mavzularini poetik shaklda ifodalaganlar. Bu yo'nalish arab bolalar she'riyatida realistik ruhning kuchayishiga olib keldi.

⁵² مجلة سمير، دار الهلال، القاهرة، 1956م

⁵³ مجلة ميكي، دار الهلال، القاهرة، 1958م

⁵⁴ أحمد حامد يوسف، أدب الأطفال في الوطن العربي، القاهرة: دار الفكر العربي، 1999م

⁵⁵ سليمان العيسى. ديوان الأطفال. دمشق: اتحاد الكتاب العرب، 1978م

⁵⁶ محمود السمره، «سليمان العيسى شاعر الطفولة»، مجلة عالم الفكر، المجلد 14، العدد 3، الكويت، 1984، ص. 45-72

XX asr o'rtalaridan boshlab arab bolalar adabiyotida psixologik tahlil va bolaning ichki kechinmalarini tasvirlash kuchaydi. Bu tendensiya g'arb adabiyoti, xususan, rus adabiyoti (Lev Tolstoy, Maksim Gorkiy) ta'sirida shakllandi. Ammo arab yozuvchilari uni milliy ruh bilan boyitganlar.

Suriyalik yozuvchi Hanna Mina o'zining "Dengizchi hikoyalari"⁵⁷ (حكاية بحار) hikoyalar to'plamida bolalarning mehnatsevarligi va hayotga bo'lgan mehrini tasvirlaydi. U o'z asarlarida shunday yozadi:

«الطفل في قريتي لا يعرف الخوف، بل يعرف الأمل والعمل»

(Mening qishlog'imdagi bola qo'rquvni emas, balki umid va mehnatni biladi.)

Shuningdek, Livanlik adiba Mari Ajami bolalar adabiyotiga psixologik realizmni olib kirgan. Uning "Kelajak qiziga maktub"⁵⁸ to'plamida bola dunyoqarashi, orzu va qo'rquv, mehr va yolg'izlik kabi hissiy holatlar juda tabiiy tasvirlanadi. Bu davrda arab mamlakatlarida bolalar adabiyotini rivojlantirish maqsadida davlat va nodavlat tashkilotlar faoliyat olib bordi.

• 1970-yillarda "Arab bolalari rivojlanish kengashi"⁵⁹ (المجلس العربي للطفولة والتنمية) tashkil topdi.

• 1980-yillarda esa UNICEF bilan hamkorlikda arab dunyosida bolalar uchun kitoblar nashr qilish, adabiy tanlovlar o'tkazish tizimi yo'lga qo'yildi.

• Bayrut, Damashq, Qohira shaharlarida bolalar adabiyoti bo'yicha xalqaro anjumanlar o'tkazila boshlandi.

Suriyalik adiba Dulal Hatim "Bolalar arab adabiyotining rivojlanishi" (تطور أدب) asarida bu jarayonni quyidagicha ifodalagan: "Arab nashriyotlari bolalar adabiyotiga endi badiiy hasham emas, balki madaniy va tarbiyaviy zarurat sifatida qaray boshladi."

Xulosa qilib aytganda, XX asrning ikkinchi yarmi arab bolalar adabiyotining shakllanishi va takomillashuvida tub burilish davri bo'ldi. Mustamlakachilikdan xalos bo'lish, ta'lim tizimidagi islohotlar, savodxonlikning kengayishi va milliy uyg'onish jarayoni bolalar adabiyotining mustaqil yo'nalish sifatida qaror topishiga zamin yaratdi. Bu davrda mitik-diniy va axloqiy mavzular bilan bir qatorda, fan, tabiat, urush va tinchlik, erkinlik, orzu-umid, mehnat, ekologiya kabi mavzular kengaydi va mazmun jihatidan murakkablashdi.

Sulaymon al-Isa, Samih Qosim, Abdulvahob Bayoti, Hanna Mina, Mari Ajami kabi ijodkorlar bolani faqat tarbiya obyekti sifatida emas, balki mustaqil fikr egasi sifatida tasvirlab, arab bolalar adabiyotining poetik-estetik mezonlarini yangi bosqichga ko'tardilar. She'riyat va nasrda psixologik tahlil, realizm, milliylik va insonparvarlik g'oyalarining kuchayishi adabiyotning badiiy qimmatini oshirdi.

Shuningdek, 1970–1980-yillardan boshlab "Arab bolalari rivojlanish kengashi", UNICEF bilan hamkorlikdagi dasturlar, maxsus nashriyotlar va xalqaro anjumanlar arab bolalar adabiyotini tizimli qo'llab-quvvatlashga xizmat qildi. Natijada arab bolalar adabiyoti mazmun, shakl va vazifa jihatidan yangilandi, milliylik va zamonaviylik uyg'unlashgan, bolalar tafakkuriga mos badiiy makon shakllandi.

⁵⁷ حنا مينة، حكاية بحار، دار الآداب، 1983

⁵⁸ 1921 دمشق، العروس، مجلة، "الغد ابنة إلى رسالة" عجمي، ماري

⁵⁹ سعود آل العزيز عبد بن طلال الأمير من بمبادرة القاهرة في 1987 عام تأسس والطفولة العربية المجلس

⁶⁰ 2015 العربي، الفكر دار: القاهرة. العربي الطفل أدب تطور. حاتم دلال

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. أحمد زعلط. أدب الأطفال في الأدب العربي الحديث. القاهرة، ١٩٩٢.
2. نبيلة الحفّار. تاريخ أدب الطفل العربي. دمشق، ٢٠٠٣.
3. نسرين رضوان. الشعر العربي للأطفال. بيروت، ٢٠٠٩.
4. محمد عبيد الله. القصيدة الطفولية المعاصرة. عمان، ٢٠١٢.
5. سميرة أبو ريا. أدب الطفل في الوطن العربي. الشارقة، ٢٠١٠.
6. زهير غانم. دراسات في أدب الطفل العربي. القاهرة، ٢٠١٦.
7. أبو القاسم الشابي. الأناشيد الطفولية. تونس، ١٩٥٣.
8. عباس محمود العقّاد. اللغة والطفولة. القاهرة،